

տարկութեան խափանիչ: Թէ աղաթիւս առանց կարգաւոյ՝ աղխութիւն է և անբանութիւն, և չէ ընդունելի. և թէ միայն կարգաս առանց աղաթիւց՝ ծուլութիւն է և անհաւանութիւն, զի ոչ հաւատաս զբոց զոր կարգաս. զի ամենայն զիրք՝ յիս զխտութեան, և զաղաթիւն և զարբութիւնն անձինն ասեն: Եւ յորժամ յինն ժամն աղաթես՝ կերակուր ճաշակէ, զի ի Զատկէն մինչ ի Խաչն այս է ժամ ճաշակելոյ, զի մեծ է աւրն. և ի Խաչէն յետոյ ի մտանել արեգականն:

Եւ ի ճաշակելն ահա լիցի և զոհութեամբ, զի ի Տեսնէ աւանդեցաւ. առեալ զհացն զոհացաւ. զ անգամ աւրհնեա, սաղմոս և քարոզ՝ որպէս կարգեալ է. յառաջն Սուրբ զԵրրորդութիւնն, ապա զնշան տէրութեան, և զկնի ճաշակմանն զՍուրբ զԱստուածածինն, և նովա զիւր միածինն, զի այսպէս ասեն ի Թեղենիս. և Սուրբ Անտոն և այլ Սուրբ Հայրքն. ժբ ծունդր կրկնէին յառաջ քան զճաշելն, և զկնի նոյնպէս:

Յերեկոյն ժամն խոնարհեցոյ ծնդրով, ապրեցոյն՝ ո՛չ. Համբարձին ծնդրով, և սաղմոս փոխերն բնաւն ծնդրով, և ամենայն աղաթիւց վերջ ծուր որպէս գրեցաւ:

Խաղաղականին և ի քնոյն ժամն՝ բազում աղաթիւց, ծնդրոց և աշխատութեան գէտք է. զի խաւարայինքն ի գիշերի բազում ցնորք յարուցանեն, որպէս Տէրն ասէ. և թէ ոք գնայ գիշերի՝ գալթազդի՝ եթէ լոյս աղաթիւց չունիցի ընդ իւր, Բայց վա՛յ ինձ, թէ մեք քանի զանդաղանաք աղաթեմք. վասն որոյ ի քունն բազում դառնութեամբ հանդիպումք:

Աղաչեմ վասն Տեսնն, մի՛ շտապով, մի՛ ծայրատ, և մի՛ ծուլութեամբ, զի մի՛ շարն անպատշաճ խորհուրդ անկեցէ ի մեզ կամ զործ, և մի՛ մահու սպասեցէ՝ անպատրաստ գտեալ զմեզ. կամ զիւսհարութեան կարծիս տացէ. այլ աղաթեա երկուդիւ, և հնարեա արտասուաց, և զարարին Աստուած յաւգնութիւն կոչեա, և առանց Աւետարանի մի՛ ննջիր, թէ գրով թէ ի բերան, և զՎ կողմն տանն, զառաստաղն և զատակն կնքեա նշանաւ խաչին, և զմիտոց և զգայութիւնսգ ի սէր Տեսնն բեւեռեա, և աներկիւղ ննջեա, ի փառս նորա որ է աւրհնեալ յաւիտեանս ամէն:

Հրատ. Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

Ձեռ. Թ. 343

ՊԵՂԵՍՏԻՆԵԳՐԵԿԵՆ

ՄԵՌԵԱԼ ԾՈՎԸ

1. — Պատմութիւնը. — 2. — Կազմութիւնը. — 3. — Նաւարկութիւնը և ուսումնասիրութիւնը. — 4. — Մեռեալ ծովուն շրջակայ Ս. Գրական վայրերը:

1. — Պատմութիւնը. — Ս. Գրքին մէջ, այս ծովուն առաջին յիշատակութեան կը հանդիպինք նահապետական շրջանին, Սոգոմ և Գոմոր քաղաքներու կործանման ժամանակ. Այս ծովը, որ երկրագունտին ամենէն ցած մակարդակին վրայ կը զբառնուի, քանի մը յառկանշական անուններով յորջորջուած է պատմութեան մէջ, սակայն իր բուն և Ս. Գրական անունն է Ազի ծով կամ Արապայի ծով (Յորդանանի հովտին հարաւային վերջամասը) կամ Արեւելեան ծով, Ազաից ծով, ևն. «ի ձորն ազի, որ է ծով աղաթից» (տե՛ս Ծննդ. ԺԴ. 4, 10, Թիւք ԼԴ. 3, Բ. Օր. Գ. 17, Յեսու Գ. 16, և այլն):

Յովսէփոս պատմագիր Ասիականայ ծով կը կոչէ զայն, թիւրեւ նկատի ունենալով անոր կայրեայ և կալուն հանգամանքը. Այժմու գործածական անունն է Ղովտի ծով (Պաճըր-էլ-Լութ) որ՝ Արրահամ նահապետին հօրեղբորորդի Ղովտի անունը կ'ոգեկոչէ, կը կոչուի նաև (Պաճըր-էլ-Միյէթ) Մեռեալ ծով:

Մեռեալ ծովուն անունն և յիշատակութեան կը հանդիպինք նաև Հելլեն գրականութեան մէջ Պաւսանիասի(*) և Գաղիանոսի կամ Կալիէնի(**) գործերուն մէջ:

Այս ծովը ընդհանրապէս քիչ նաւարկելի եղած է, նկատի ունենալով ջուրերուն

(*) Պաւսանիաս, յոյն անուանի աշխարհագիր և պատմագիր հեղինակ մըն էր Բ. դար Յ. Բ. Ի, որ Յունաստանի մասին Ուղղիգիրք մը գրած է, որ Յունաստանի մէջ զանազակ հնութիւններու և հին ու կարեւոր յիշատակարաններու մասին կարեւոր տեղեկութիւններ կան:

(**) Գաղիանոս կամ Կալիէն (Galien). յոյն երեւելի և աշխարհաչափ մարդակազմագէտ մըն էր (Յ. Բ. 131-210), որ մարդակազմութեան մէջ կարեւոր դիւտեր կատարած է:

ընականէն շատ աւելի աղի եղած ըլլալու հանգամանքը: Եռփսեփոս և Տակիրտոս պատմիչներ, Մեռեալ ծովուն վրայ գտնուող նաւերու և նաւակներու մասին հետաքրքրական տեղեկութիւններ կուտան: Իսկ Մատապայի քարտէսին մէջ, այս ծովուն վրայ գծուած նաւեր կան, ինչ որ ցոյց կուտան թէ այս ծովը քիչ շատ նաւարկելի եղած է: Քէրէկը՝ Բիւզանդացւոց ժամանակ Քարաք-Մովար կոչուած է: Քէրէքը Մովարացւոց մայրաքաղաքը եղած էր: Արաբացի պատմիչներէն Եագուտի, Ապուլ Ֆէտայի և Տիմիսթի կարեւոր տեղեկութիւններ կուտան այս քաղաքի մասին, որ Մեռեալ ծովուն արեւելեան կողմը գտնուող էլ-Լիսան (լիզու) հրուանդանին քիչ մը արեւելեան հարաւը կը գտնուի: Քէրէք քաղաքը Մեռեալ ծովէն ուղղակի գծով չորս քիլոմէթր հեռու է և ծովէն 1400 մէթր բարձր, լեռան մը վրայ հաստատուած անհեղափոխ արձուկային մըն էր, որ դարեւրոս ընթացքին արհամարհած է արեւելքէն կամ Մեռեալ ծովի կողմէն եկող ամէն կարգի թշնամի յարձակումները: Քաղաքը Քէրէկի տիրեցին, քաղաքը գրեթէ ամառի և աւերակ գտան: Քաղաքը չըրէ լանին, Քէրէք քաղաքը և Մեռեալ ծովուն չորջրը գտնուող միւս քաղաքները չէնցան և զարգացան, այնպէս որ, ծովային և ցամաքային վաճառականութիւնը մեծապէս ծաղկեցաւ: Այս չըջանին մանաւանդ, Մեռեալ ծովուն վրայ միշտ վաճառարարած նաւեր կ'երթեւեկէին, ինչպէս երբեք Բիւզանդիոնի Եուստինիանոս կայսեր օրով, այնպէս որ, երթեւեկող նաւերէն գոյացած տուրքերը մեծ եկամուտ մը եղած էին Քէրէկի իշխաններուն կամ պարոններուն, որոնք իրենց ընդարձակ սահմաններուն վրայ մեծ դիրութիւններ կուտային վաճառականներուն, ինչպէս նաեւ կարգ մը առանձնաշնորհուներ՝ Երուսաղէմի Ս. Եովհաննէս հիւանդանոցի ասպետներուն, որպէսզի՝ Մեռեալ ծովուն մէջ երթեւեկող նաւերը մաքսատուրքերէ զերծ մնային:

Քաղաքը չըջանին, կարելի է ըսել թէ, Մեռեալ ծովը, օր քան զօր կարեւոր իրաւունք մը եղաւ Քաղաքներուն համար. անոնք Մեռեալ ծովուն վրայ նաւարկելու իրաւունք ունէին և երթեւեկող նաւերէն կարեւոր տուրքեր գանձելով բարեգործա-

կան և մարդասիրական նպատակներու համար դպրոցներ, հիւանդանոցներ և վանքեր շինեցին:

Քաղաքը չըջանին վերջ, երբ Քաղաքի լիւթերը Մուլթան Սալահէտինէն պարտուեցան Ս. Երկրին մէջ, Մեռեալ ծովը օրէ օր իր նախկին դիրքը կորսնցուց և անշնչացաւ վերջապէս:

Մեռեալ ծովուն արեւելեան կողմը կը գտնուի Այն-Ճիտտի աղբիւրը, հոն՝ ուր Դաւիթ թագաւորէն մարգարէն ապաստանեցաւ: Այն Ճիտտի աղբիւրը, կերպով մը ապաստանարան ծառայեց Դաւիթ մարգարէին և այլոց և զայն կարելի է ապաստանարանի վայր յորջորջել:

2. — Կազմութիւնը. — Մեռեալ ծովը Բորդանանի բարձրաւանդակին մէջ գետնի լայնատարած ու խորունկ տափարակութիւն մը կը գրաւէ:

Մեռեալ ծովը հիւսիսէն դէպի հարաւ 50 մղոն^(*) (= 76 քիլոմէթր) երկարութիւն, իսկ արեւելքէն մինչև արեւմուտք 11 մղոն (= 17 քիլոմէթր) լայնութիւն մը ունի, որ 550 քառակուսի մղոն (= 1292 քառակուսի քիլոմէթր) տարածութիւն է, որ է ըսել գրեթէ Զուիցերլանդի Ճենովա լճին չափ: Մեռեալ ծովը երկու որոշ մասերու կը բաժնուի, հիւսիսային մաս և հարաւային մաս: Հարաւային մասը էլ-Լիսան (լիզու) կը կոչուի: Կերպով մը, էլ-Լիսանը Մեռեալ ծովուն մէջ թերակղզի մը կը ներկայացնէ, որուն հիւսիսային կողմը գտնուող ջուրերը մօտ 1220 ոտք^(**) խորութիւն մը ունին, իսկ անոր հարաւակողմը գտնուող ջուրերը 9 մինչև 13 ոտք, երբեք մինչև 19 ոտքէն աւելի խորութիւն մը չունին: Այս մասին մէջ, Սիտտիմի ընդարձակ և լայնատարած հովիտը կը գտնուի, ուր Սոգոմ, Գոմոր և միւս քաղաքները կային, որոնք երկինքէն իջած կրակով այրեցան և մօխրացան, իրեն աստուածային պատիժ տեղւոյն բնակիչներուն անօրէնութեանց և մեղաց: Հոս էր որ, 5 քաղաքները և անոնց բնակիչները ընկուզուեցան և ջրամոյն եղան Մեռեալ ծովուն անդնդախոր ջուրե-

(*) 1 մղոնը հաւասար է 1520 մէթրի:

(**) 1 մէթրը = 3.048 ոտքի, իսկ մէկ ոտքը = 1/12 բթաչափի:

րուն մէջ: Մեռեալ ծովուն մակարդակը շուրջ 400 մէթր ցած է Միջերկրական ծովուն մակարդակէն և անոր ամենախորունկ մասերը 400 մէթր է, այնպէս որ Մեռեալ ծովի ջուրերուն ունեցած խորութիւնն ալ նկատի առնելով, ան Միջերկրական ծովուն մակերեսէն 800 մէթր ցած մակարդակի մը վրայ կը գտնուի: հետեւորար երկրագունտի վրայ ոչ մէկ տեղ կարելի է այսպիսի ցած խորութեան մը հանդիպիլ: Մեռեալ ծովուն ջուրերը հանքային, աղային և կպրային նիւթեր կը պարունակեն, անոր ջուրերը կպչուն են, բայց բիւրեղի նման պայծառ՝ կարելի կ'ըլլայ անոր մէջ լողալ: ջուրերուն ունեցած ծանրութիւնը թող չի տար որ մարմինը խիստ խորը իջնէ, այլ ջուրերուն վրայ կը մնայ լաթի մը նման: Մեռեալ ծովուն ջրոց ունեցած մասնայատկութիւնը պատճառ կը դառնան որ ոչ մէկ ապրող և կենդանական կեանք գոյութիւն ունենայ անոր մէջ: Այնպէս որ, Մեռեալ ծովէն դէպի դուրս ցամաք ելած ինչ ինչ գետակներ, առուակներ և ջուրի հոսանքներ անըմպելի՝ հոնքային, դառն և լեղի ջուրեր միայն կը պարունակեն: Բացի Յորդանան գետէն(*), որ միակ գլխաւոր գետն է, և Մեռեալ ծովուն մէջ կը հոսի, կայ նաև կալիֆորնիէ գետը, որուն մօտը կը գտնուին հանքային տաք ջուրեր, որոնք Մովսրացւոց լեռներէն կը բխին: Առնոյն այն գետն է, ուրկէ Իսրայէլացիները սաքով ցամաք անցան: Կան նաև ուրիշ բազմաթիւ գետեր, գետակներ, առուներ և փոքր առուակներ և ջուրի հոսանքներ, որոնք Մեռեալ ծովուն մէջ կը հոսին:

Այցելուն և կամ ուխտաւորը երբ առաջին անգամ Մեռեալ ծովը կը տեսնէ հեռուէն, զարմանքով և սքանչացումով կը համակի: հակայ, լայնածաւալ և միապաղաղ ջուրերու գանգուածը, որ Մեռեալ ծովը կը ձեւացնէ, զճիտ ու բիւրեղանման տեսարան մը կը ներկայացնէ անոր աչքին: Մեռեալ ծովը արեւելքէն Մովսրացւոց լեռակազոյն, իսկ արեւ-

մուտքէն ալ Յուդայաստանի կամ Յուդայի երկրին կապտորակ լեռներուն միջև կը գտնուի: Մեռեալ ծովը երեսաղէմէն 1171 մէթր, իսկ Միջերկրական ծովէն ալ 392 մէթր ցած մակարդակի մը վրայ կը գտնուի: Այս ծովը մանաւանդ հեռուէն երբ դիտուի, մեծ ու գանգուածային հալիւի մը կը նմանի, երբ արեւուն ճառագայթները ծովուն ջուրերուն մէջ կը ճառագայթեն և կը ցոլանան, ճամբորդին և կամ ուխտաւորին աչքին ակնահաճոյ, ակնախտիկ ու հմայիչ տեսարան մը կը պարզեն: Մեռեալ ծովուն շրջապատին տեսողատային հանգամանքը և մանաւանդ հոն տիրող անապատային լուսթիւնը կարծես թէ ճամբորդին և կամ ուխտաւորին առջև հակապատկեր մը կը ներկայացնէ, ի տես հսկայ, միապաղաղ և մութ կապտո ջուրերու ընդարձակ տարածութեան: Կարելի է Մեռեալ ծովուն ջուրը խմել, վատ գի ջուրերը ո՛չ միայն ոչ — համեմատական աղի բաղադրութիւն մը ունին, այլ կը պարունակեն նաև կիզային նիւթեր:

Մեռեալ ծովը ակնապարար և հմայիչ տեսարան մը կը ներկայացնէ մանաւանդ գիշերուան մէջ, երբ լիալուսին է և երկնակամարին վրայ աստղերը կը փայլին, ամէն անոնք որոնք հեռուէն կամ մօտէն այս ծովուն այցելութիւն կուտան, հրաքանչ կը մնան:

ՊԱՐԻՆԻՆԻ ՎՐԴ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ

(ՄԵՆԵՆԷ ԳՆԵՐԵՐԷՆԷ)

(*) Յորդանան գետը, որ Հերմոնի լեռնէն կը բխի, հիւսիսէն դէպի հարաւ կ'ընթանայ, 215 քիլոմէթր երկարութիւն մը ունի, և Ս. երկիրը (Պաղեստին) 2 մասերու կը բաժնէ, Անդր-Յորդանան և Այսր-Յորդանան: